

Цэнтральны неф і трансепт (папярочны неф), касцёла Узнясення Святога Крыжа, роўныя па вышыні і накрыты ўзаемна перпендыкулярнымі двухсхільнымі дахамі, якія ўтвараюць у плане выцягнуты лацінскі крыж. Па баках пяціграннай апсіды прэсбітэрыя размешчаны сіметрычныя сакрысціі. Цэнтральны неф значна выступае наперад параўнальна з бакавымі нефамі. У месцы іх злучэння пастаўлены невысокія двух’ярусныя чацверыковыя вежы, завершаныя спічастымі шчытамі, што стварае незвычайную шматпланавую структуру галоўнага фасада, па-мастацку выразную і адметную па сілуэце. Тарэц цэнтральнага нефа на ўсю шырыню прарэзвае магутны перспектыўны ўваходны партал. Над ім зроблена высокая паўцыркульная арачная ніша з акном-ружай. Шчыт, які закрывае тарэц даха, аздоблены меншымі па памерах плоскімі арачнымі нішамі, што надае фасаду вертыкальную дынаміку, пры адсутнасці вертыкаляў вежаў. Бакавыя фасады прарэзаны вокнамі-трыфорыямі і рытмічна ўмацаваны контрфорсамі. Ураўнаважаныя паўцыркульныя абрысы праёмаў, плоскіх і конхавых нішаў надаюць збудаванню сярэдневяковую манументальнасць, а высокі цокаль, вежы і контрфорсы – унутраную энергію.

Усё на свеце мае свой лёс: краіна, горад, храм, чалавек... Касцёл Узнясення Святога Крыжа надойга быў запатрабаваны – пасля заканчэння Першай сусветнай вайны тэрыторыя Заходняй Беларусі стала адносіцца да Польшчы, і вернікі звярнуліся да Віленскага біскупа з просьбай вярнуць ім касцёл святых Космы і Даміяна. Біскуп аддаў парафіянам касцёл. І набажэнствы сталі адбывацца ў “белым” касцёле ў цэнтры Астраўца. А ў новым імшы адпраўляліся толькі ў дні вялікіх “рочных” свят. У часы атэізму выкарыстоўваўся як гандлёвы склад. Зноў касцёл быў адкрыты ў 1994 годзе. Сто гадоў для касцёла – тэрмін не вельмі вялікі, многія храмы, у тым ліку астравецкія, ведаюць і больш глыбокія часы. Але як няма двух аднолькавых лёсаў у людзей, так няма і ў святых. Касцёл Узнясення Святога Крыжа – асаблівы як сваім архітэктурным рашэннем, так і гісторыяй стварэння.

ЛІТАРАТУРА

1. Вікіпедыя. Астравец [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://be-x-old.wikipedia.org/wiki/Астравец>.
2. Памяць. Астравецкі раён. – Мінск: Беларус. Энцыкл., 2004. – 475 с.
3. Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Гродзенская вобласць. – Мінск, 1986.
4. Гісторыя вёсак і мястэчак Астравеччыны [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: http://astraviec.org/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=111&Itemid=38.
5. Кулагін, А.М. Эклетыка. Архітэктура Беларусі другой паловы XIX – пачатку XX ст. / А.М. Кулагін. – Мінск: Ураджай, 2000. – 107 с.

УДК 72.05:296.735(476.6)

ПОМНІКІ ДРАЎЛЯНАГА САКРАЛЬНАГА ДОЙЛІДСТВА АСТРАВЕЦКАГА РАЁНА

М.К. ШАЎЛІС

(Прадстаўлена: **І.У. ВАТКІНС**)

Паказана, што, акрамя мураваных культавых збудаванняў, на Астравеччыне ацалела некалькі каштоўных помнікаў драўлянага сакральнага дойлідства. Відавочна, што ўсе ацалелыя на сённяшні дзень помнікі драўлянага культавага дойлідства Астравеччыны маюць агульныя рысы ў аб’ёмна-прасторавай кампазіцыі і вызначаюцца сціплым дэкаратыўным вырашэнні.

Першапачаткова помнікі драўлянага культавага дойлідства Астравеччыны былі ўзведзены ў эпоху барока, потым былі рэканструяваны ці адноўлены на старых падмурках і набылі прыкметы новых архітэктурна-мастацкіх стыляў, але трывала захоўвалі традыцыйны мясцовага цяслярства паўночнага захаду Беларусі.

Найбольш старажытным помнікам драўлянага дойлідства з’яўляецца касцёл Звеставання Панне Марыі ў вёсцы Гудагай (мал. 1), вядомай з канца XVI стагоддзя як уладанне Урбанойскіх, Скірмунтаў, Садоўскіх, Козел-Паклеўскіх, Развадоўскіх, Войнаў. Архітэктанічна і прапарцыянальна гудагайскі касцёл імітуе ў дрэве формы мураваных каталіцкіх святыхняў позняга барока. Выцягнуты прамавугольны аб’ём і роўная з ім пяцігранная апсіда прэсбітэрыя аб’яднаны двухсхільным дахам з вальмамі над алтаром і застрэшкамі ў месцы злучэння зрубаў. Па баках прэсбітэрыя размешчаны невысокія квадратныя ў плане закрыстыі. Галоўны фасад па вуглах асноўнага аб’ёма фланкуюць дзве чацверыковыя вежы, якія раней завяршаліся яшчэ адным ярусам чацверыкоў з фігурнымі барочнымі купалкамі. Пасля рэканструкцыі галоўны фасад завершаны класіцыстычным трохвугольным франтонам з гарызантальнай ашалёўкай і вастраверхай сігнатуркай. У касцёле ёсць унутраны нартэкс, над якім на двух слупах размешчаны вялікія аранныя хоры, і экзанартэкс – невысокі вонкавы бабінец-крухта. Прасторны інтэр’ер касцёла перакрыты

плоскай падшыўной столлю. Сцены ашалявання гарызантальна з вертыкальнай панеллю ўнізе. Тры прысценныя архітэктанічныя алтары і арган выкананы ў стылі барочнага класіцызму, белыя з пазалотай, з элементамі ракайльнай аздобы. Двух'ярусныя бакавыя алтары св. Казіміра і Сэрца Езуса пастаўлены пад вуглам да сценаў асноўнага аб'ёма, што надае інтэр'еру барочную дынаміку, стварае эфект перацякання прасторы. У цэнтры трох'яруснага галоўнага алтара змяшчаўся мясцовы цудадзейны абраз Маці Божай Шкаплернай, апякункі кармэлітаў [1].

Мал. 1. Касцёл Звеставання Панне Марыі ў вёсцы Гудагай

Шкаплер – падоўжны кавалак тканіны з выразам для надзявання праз галаву, які манахі надзявалі паверх габіта. Паводле старажытнага падання, генерал ордэна кармэлітаў Сымон атрымаў шкаплер ад самой Маці Божай. З гісторыяй кармэліцкага ордэна і шанаваннем Маці Божай Шкаплернай звязана складаная гісторыя існавання касцёла ў Жукойнях-Жэлядзкіх ці Жэлядзях [2]. Тут кармэліты босыя аселі вельмі даўно, пасля таго як сакратар караля Жыгімонта III Вазы ў 1621 годзе падараваў гэты маёнтак віленскаму кляштару ордэна пры касцёле Усіх Святых. Драўляны касцёл у гонар Беззаганнага Зачацця Дзевы Марыі, св. Войцеха і св. пакутнікаў быў пабудаваны ў Жэлядзях ужо ў 1622 годзе. У комплекс кляштара з цягам часу ўвайшлі таксама жылы манастырскі будынак са склепам, школа, шпіталь і багадзельня для нямоглых і старых, сад з лекавымі раслінамі, сажалка для развядзення рыбы і жыватворная крыніца.

У XVIII стагоддзі кармэліты меркавалі пабудаваць мураваны касцёл замест драўлянага, але не паспелі. Ужо ў межах Расійскай імперыі, у 1820 годзе, стары касцёл быў заменены на новы драўляны, большых памераў, але ў 1842 годзе кляштар быў зачынены, а касцёл пераведзены ў парафіяльны. У 1866 годзе касцёл быў зачынены за ўдзел парафіянаў у паўстанні 1863–1864 гадоў і перароблены пад праваслаўную царкву, якая згарэла ў 1904 годзе. Да 1912 года на гэтым месцы ўзвялі невялікую мураваную царкву, якую ў 1914–1918 гадах рэканструявалі пад касцёл, асвечаны ў гонар Маці Божай Шкаплернай, пры гэтым змянілі арыентацыю алтара на захад. Памяшканне царквы стала прэзбітэрыем, да якога прыбудавалі асноўны зруб-трысцен з арачнымі вокнамі, а над уваходам усталявалі хоры з фісгармоніяй. Касцёл дзейнічаў да 1948 года, у 1990 годзе ён быў вернуты католікам і рэкансэраваны, атынкаваны сцены і прыбудавана вежачка-сігнатурка на галоўным фасадзе.

Архітэктурнае вырашэнне гудагайскага касцёла амаль цалкам паўтарае яшчэ адзін помнік драўлянага сакральнага дойлідства Астравеччыны – Юр'еўскі касцёл у вёсцы Вялікія Свіранкі (мал. 2).

Мал. 2. Касцёл святога Юрыя ў вёсцы Вялікія Свіранкі

У 1671 годзе за кошт віленскага капітула тут быў заснаваны драўляны касцёл, а ў 1690 годзе пры ім збудаваны драўляны кляштар місіянераў. Паводле архітэктурна-мастацкіх характарыстык Юр'еўскі касцёл пабудаваны, як і гудагайскі, у канцы XVIII стагоддзя, а ў пачатку XX стагоддзя рэканструяваны.

Асноўны прамавугольны ў плане аб'ём і пяцігранная апсіда прэзбітэрыя накрыты агульным двухсхільным дахам з вальмамі над алтаром і застрэшкамі ў месцы злучэння зрубаў. А ў адрозненне ад гудагайскага касцёла, закрыты тут маюць розныя памеры. З боку галоўнага фасада вільчык даха прарэзвае невялікая васьмігранная вежачка, завершаная шатром. Асноўны аб'ём па баках галоўнага фасада фланкаваны чацверыковымі вежамі, завяршэнні якіх не захаваліся. Тарэц даха закрыты трохвугольным франтонам, раскрапаным над вежамі. Невысокі ўваходны бабінец (эксанартэкс) таксама накрыты двухсхільным дахам з трохвугольным франтонам, схілы якога адпавядаюць асноўнаму франтону. Уваходныя дзверы аформлены адмысловай дэкаратыўнай шалёўкай [3].

Сцены Юр'еўскага касцёла ашалаваны гарызантальна з вертыкальнай цокальнай панеллю і ўмацаваны вертыкальнымі сцяжкамі. Вокны маюць лучковыя завяршэнні. Унутры сцены таксама ашалаваны, унізе ўпрыгожаныя філёнгавымі нішамі, расчлянёныя пілястрамі і завершаныя цягай карніза. Столь плоская на падугах. Над нартэксам размешчаны арганныя хоры. Усе гэтыя дэталі маюць рысы барочнага класіцызму і сведчаць пра больш раннюю дату будаўніцтва Велікавіранскага касцёла, чым 2-я палова XIX стагоддзя [4]. У 1910 годзе каля касцёла была змуравана двух'ярусная чацверыковая званіца, накрытая шатровым дахам. Глухі ніжні ярус складзены з бутавых камянёў, верхні ярус змураваны з цэгля і прарэзаны з кожнага боку двума высокімі паўцыркульнымі праёмамі.

У 1781 годзе Станіславам Прушчынскім быў фундаваны драўляны касцёл у вёсцы Кемелішкі (мал. 3), асвечаны ў гонар Нараджэння Панны Марыі біскупам Д. Пілхоўскім у 1799 годзе. У 1866–1889 гадах пробашчам гэтага касцёла служыў вядомы рэлігійны дзеяч Я. Курчэўскі. Касцёл, перабудаваны ў 1900 годзе, з'яўляецца цікавым узорам інтэрпрэтацыі элементаў неаготыкі ў драўляным дойлідстве. Будынак імітуе мураваную трохнававую базыліку з трансептам і дзвюма чацверыковымі вежамі на галоўным фасадзе. Верхнія васьмігранныя ярусы вежаў завершаны вастраверхімі шатрамі, аздобленымі франтончыкамі-вімпергамі па баках свету. Двухсхільны дах трансепта больш нізкі за асноўны і адпавядае па вышыні такому ж даху над уваходным чатырохкалонным ганкам.

Мал. 3. Касцёл Нараджэння Панны Марыі ў вёсцы Кемелішкі

Нарастанне вышыняў дахаў, рамантычныя завяршэнні вежаў надаюць маляўнічасць і разнастайнасць аб'ёмна-просторавай кампазіцыі і дэкаратыўнаму вырашэнню збудавання. Вокны маюць лучковыя завяршэнні, на тарцах трансепта – рабінчыя люнеты [5]. Сцены ашалаваны гарызантальна, з цокальнай панеллю, і ўмацаваныя сцяжкамі. Інтэр'ер падзелены шасцю слупамі на тры навы, пры ўваходзе вылучаны нартэкс. На поўдзень ад касцёла размешчаны трохпалётная мураваная брама і драўляная трох'ярусная чацверыковая званіца, накрытая чатырохсхільным шатром-«каўпаком» з вастраверхай сігнатуркай.

Рысы несапраўднай готыкі мае таксама касцёл св. Яўхіма ў вёсцы Ключаны (мал. 4), фундаваны Янам Корсакам у 1786 годзе, і рэканструяваны на ахвяраванні парафіянаў у 1887 годзе. Гэта прамавугольнае ў плане збудаванне з роўнавысокай пяціграннай алтарнай апсідай і сіметрычнымі закрытыямі па баках. Галоўны фасад завершаны трохвугольным франтонам і чацверыковымі вежамі з высокімі шатрамі і вімпергамі па баках свету. Пры ўваходзе – невысокі бабінец з двухсхільным дахам. Сцены будынка ашалаваны вертыкальна і ўмацаваныя сцяжкамі. Ашалёўка галоўнага фасада пры рэканструкцыі заменена на гарызантальную і аздоблена салярнымі матывамі [6]. Інтэр'ер падзелены 4 слупамі. Уваходная брама, пастаўленая па восі касцёла, вырашана ў выглядзе пілонаў з вастраверхімі шатрамі, падобнымі да вежаў.

У 1928 годзе ў вёсцы Дайлідкі быў пабудаваны драўляны касцёл у гонар Апекі Маці Божай, які мае рысы драўлянага дойлідства Прыкарпацця, так званага «закапаньскага» стылю, характэрнага для часоў 2-й Рэчы Паспалітай. Асноўны прамавугольны зруб з высокім двухсхільным дахам з трох бакоў абкружаны абхадной галерэяй, што надае збудаванню выгляд базылікі. Больш нізкі алтарны зруб накрыты вальмавым дахам. У аб'ёмна-просторавай кампазіцыі дамінуе магутная чацверыковая вежа, завершаная шатром і шматгранным фігурным купалком-«банькай». У выніку нахілу бакавых граняў вежа ўверсе моц-

на звужаецца, што аптычна надае ёй яшчэ большую вышыню і стромкасць. Уваход вылучаны невялікім вастраверхім франтонам. У інтэр’еры святыні тры алтары: Апекі Маці Божай, св. Тэрэзы і св. Юзафа.

Мал. 4. Касцёл св. Яўхіма ў вёсцы Ключаны

Падобную стылістыку мае касцёл св. Андрэя Баболі, пабудаваны ў 1938 годзе ў у вёсцы Градаўшчызна. Асноўны прамавугольны і пяцігранны алтарны зруб накрыты агульным двухсхільным дахам з вальмамі і сігнатуркай над алтарнай часткай. Галоўны фасад завершаны трохвугольным франтонам і двух’яруснай чацверыковай вежай з шатровым пакрыццём. На тымпане франтона ў лучковай арачнай нішы-табэрнакуломе размешчана скульптурная выява Панны Марыі. Бабінец аформлены арачным уваходам. Уздоўж бакавых фасадаў асноўнага аб’ёма ідуць адкрытыя галерэі на слупах. Інтэр’ер перакрыты плоскай падшыўной столлю. Сцены ўнутры аздоблены дэкаратыўнай ашалёўкай. Над уваходам – галерэя музычных хораў. Падоўжную ўнутраную прастору святыні замыкае разьбяны алтар у выглядзе трыумфальнай аркі.

У вёсцы Гіры, на могілках, у першай палове XIX стагоддзя была пабудавана невялікая драўляная капліца, архітэктура якой мае рысы класіцызму. Прамавугольны зруб з чатырохслуповым порцікам на галоўным фасадзе накрыты пакатым двухсхільным дахам. У цэнтры трохвугольнага франтона, гарызантальна ашаляванага дошкамі, размешчана скульптурнае «Укрыжаванне», што падкрэслівае строгую сіметрыю і сакральную сутнасць збудавання. Яшчэ адна невялікая капліца змуравана ў канцы XX стагоддзя каля Быстрыцкай жыватворнай крыніцы. Прамавугольны аб’ём з пілонамі на вуглах накрыты двухсхільным дахам з заломам. Галоўны фасад завершаны прыступчатым шчытом і аформлены вялікім паўцыркульным арачным уваходам.

Архітэктурная спадчына Астравецкага раёна багатая і разнастайная. Да стварэння тут выдатных помнікаў дойлідства – храмаў і палацаў – далучыліся са старажытнасці вялікія князі ВКЛ, віленскае біскупства, пазней – буйныя мясцовыя магнаткія і шляхецкія роды Бжастоўскіх, Абрамовічаў, Котвічаў і інш. На жаль, разам з імі адышлі ў нябыт і многія набыткі культуры Астравеччыны, асабліва ў XX стагоддзі, адзначаным шматлікімі і складанымі ваеннымі і палітычнымі падзеямі. Тое, што засталася, патрабуе ашчаднага да сябе стаўлення і аховы, таму што помнікі дойлідства – гэта яскравыя сведкі айчынай гісторыі, увасабленне таленту беларускага народа, сапраўдныя рубяжы нашай гістарычнай памяці, за якія адступіць нельга. Гэта наша бязмернае багацце, непаўторная спадчына, якую мы павінны вывучаць, ведаць і шанаваць.

ЛІТАРАТУРА

1. Аркадзь Куляха OCD, Абрам Маці Божай у Гудагаі. – Мінск: «Pro Christo», 2007.
2. Харэўскі, С.В. Культурная архітэктура Заходняй Беларусі / С.В. Харэўскі // Искусство и культура. – 2012. – № 3(7). – С. 18.
3. Памяць. Астравецкі раён. – Мінск: Беларус. Энцыкл., 2004. – 480 с.
4. Гісторыя вёсак і мястэчак Астравеччыны [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://astraviec.org/cms/index.php?option=com>.
5. Калаліцкія храмы на Беларусі. – Мінск: Беларус. Энцыкл., 2000. – 20 с.
6. Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Гродзенская вобласць. – Мінск, 1986.